

PAU VILA, UNA VIDA PLENA

per MONTSERRAT ALBET

Publicista i musicòloga

Pau Vila i Dinarès nasqué a Sabadell el 29 de juny de 1881, fill de família obrera: els seus pares s'havien conegut treballant en una fàbrica tèxtil d'Olesa. Després passaren a aquella ciutat d'on transcorreguts uns anys la feina del pare portà la família a Alcoi; més endavant anaren a Terrassa. Allí Pau Vila començà els estudis primaris en una escola laica, de la qual passà a l'«Ateneo Obrero». Als onze anys començà el batxillerat en una institució local que es deia, pomposament, «Real Colegio Tarrasense». Però el llatí no li agradava al noi i començà a saltar-se algunes classes: anava a jugar a la riera del Palau, i amb aigua i fang reproduïa accidents físics que havia vist a la *Geografia* de Paluzie. El seu pare, aleshores majordom d'una fàbrica de teixits de llana, en assabentar-se de les absències a classe, el va treure del col·legi i el va posar a treballar en una petita quadra de «drapaire» que tenia pel seu compte.

El pare era un home d'idees avançades —a casa seva es rebia «La Tramontana» de Barcelona i «Las Dominicales del Libre Pensamiento» de Madrid—. Cada any, per Setmana Santa, participava amb amics seus en un àpat de promiscuació; mentre, la mare portava els fills a visitar els monuments a les esglésies. El noi va anar un temps a classes nocturnes de dibuix a l'Escola d'Arts i Oficis. La crisi llanera es deixava sentir, minvava la feina, i van posar el noi com a auxiliar d'un mestre. La guerra de Cuba paralitzà gairebé totalment la indústria tèxtil terrassenca: el pare es quedà sense feina. Amb el seu fill Pau, el gran dels germans, anà a Barcelona a buscar treball, i començaren a fer-ho com a teixidors a Sant Martí de Provençals. Eren els temps en els quals els obrers treballaven normalment onze hores diàries.

La situació havia millorat una mica i tota la família es traslladà a viure a Barcelona; d'antuvi al Camp de l'Arpa, després a Gràcia. Jovenet es va matricular a classes nocturnes a l'Escola d'Arts i Oficis, però no va acabar els estudis de tècnic de teixits. Altres afanyes el seduïen més: freqüentava amics anarquitzants, llegia molt —els llibres de l'Editorial Sempere de València, revistes: «Joventut», «Alrededor del Mundo», «El Productor», «Tierra y Libertad»...— i iniciava la seva formació autodidacta. Es reunia amb amics d'idees semblants i cada vegada s'orientava més cap a la cultura i l'ensenyament: organitzà classes

nocturnes per a obrers en una escola del passatge Pellicer, anava els diumenges a les conferències de l'Escola Moderna de Ferrer Guàrdia... Amb companys idealistes organitza el Centre Fraternal de Cultura, al carrer d'Abaixadors a l'ombra de Santa Maria del Mar. Volia ser mestre. La situació familiar havia empitjorat un altre cop; s'havien quedat sense feina a la fàbrica i trobar-ne de nou fou cosa llarga i a poc de conseguir-ne, caigué malalt; al refer-se trobà el seu lloc ocupat. De nou hagué de vagar. Per sort el 1902 se li encarrega una classe a l'Ateneu Obrer de Badalona.

L'any 1903 es casà amb Emilia Comaposada i Vendrell. S'havien conegut també treballant a la fàbrica. La benedicció religiosa es va celebrar, de bon matí, a la parròquia de Jesús, de Gràcia. Després cadascú va anar al seu treball. Als primers temps Vila donava classes en aquell Ateneu i el matrimoni es va traslladar a viure a Montgat: Vila anava i venia a peu dues vegades diàries entre ambdues poblacions. Poc després Ferrer Guàrdia li oferí de ser director de les escoles del Foment Martinenc; però llurs relacions duraren poc: els dos homes eren diferents i l'idealisme de Vila criticava els interessos escolars de Ferrer; segurament, tampoc tenia massa ganes de dur endavant un ensenyament segons les seves pròpies orientacions.

Després d'algunes dificultats degudes al «criteri instruccionista i acomodatiu de la Junta» del Foment Martinenc, Vila va passar a dirigir una escola de barri, d'un «Centro Republicano Democrático Federalista». Li va portar l'amistat amb el matrimoni Maynadé, que després l'havia de continuar ajudant en la tasca de l'Escola Horaciana. Aquella escola es deia Escola Moderna per bé que no seguia pas les orientacions de Ferrer. Però, després de dos anys de tasca, Vila es decidí a orientar-la plenament segons les seves aspiracions. I fins i tot li va canviar el nom. Iniciava així pròpiament la seva primera obra important, a l'agost del 1905: l'Escola Horaciana.

Era un moment d'intents renovadors de l'ensenyament a Catalunya. D'aquell temps són també l'aparició del Mont d'Or, de Joan Palau Vera; de l'Escola de Mestres de Joan Bardina, de Vallparadis, a Terrassa, d'Alexandre Galí, de les escoles del districte sisè amb Torres i Ullastres. Vila començà l'Horaciana, nom suggerit pel conegut lema horacià: «ensenyar delectant», amb molt d'entusiasme i molts pocs mitjans econòmics. A l'Horaciana la coeducació sempre fou mantinguda sense limitacions; la neutralitat en matèria religiosa anà evolucionant fins arribar a una afirmació religiosa, però no dogmàtica. El 1912, en despedir-se dels pares dels alumnes en deixar l'escola, Vila els manifestava si no s'havien equivocat en defugir una formació religiosa en sentit positiu i, a l'«Assaig de recordança i de crítica del que fou l'Escola Horaciana», el 1920, manifesta que ja no dubta: creia que l'educació s'havia de fonamentar en els ensenyaments de la religió catòlica, però d'una manera viva i profunda.

L'Escola Horaciana fou un esclat de renovació pedagògica: cordialitat entre mestres i alumnes, lligam amb les famílies, intercanvis amb alumnes d'altres poblacions, viatges d'estudi, exposicions de dibuixos al natural —el dibuixant Manuel Ainaud havia entrat a l'Horaciana com a professor—. Les dificultats econòmiques i de tota mena sovintejaven. Aleshores el matrimoni Vila-Comaposada tenia dos fills, Maria i Marc-Aureli. L'Escola Horaciana hagué de canviar més d'un cop de local. S'havia establert al carrer del Governador (Duran i Bas) en un edifici setcentista; fou el període d'or de la Horaciana. Després l'hostatjà l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Director i mestres en treien molta més satisfac-

ció del seu treball que no pas diners. Joan Llongueres hi entrà per encarregar-se de l'educació musical.

El temperament inquiet de Vila anava aprenent en realitzar la seva tasca, i segons les experiències s'introduïen canvis per millorar l'ensenyament. El català augmentava progressivament. S'interessaren en l'obra de l'Horaciana, entre d'altres, Joan Maragall, Amadeu Hurtado, Pous i Pagès, Ignasi Iglésies, Joan Pijoan. Aquest va escriure: «L'Escola Horaciana, pobra, errant, sense material, sense local, a penes sense teulada, seria com és la millor escola de Barcelona. Té uns mestres, i ja n'hi ha prou». Uns mestres, i uns alumnes: el bon record que aquests en conservaren sempre és una de les millors lloances de la tasca de l'Escola.

El centre es tanca l'any 1912, pocs mesos després que Pau Vila, pensionat per la «Junta de Ampliación de Estudios», de Madrid, se n'anés a estudiar a l'«École des Sciences de l'Education» de Ginebra, consagrada a la psicologia infantil i a la renovació pedagògica i fundada el mateix any per Edouard Claparède i Pierre Bobet. S'hi diplomà l'any 1913 (l'únic diploma que havia pogut tenir aquest autodidacta de família modesta). També a Ginebra, Vila va establir els primers contactes amb l'escola de geografia que havia sistematitzat Paul Vidal de la Blache i conegué la «Geographie humaine» de Jean Brunhes.

En retornar a Barcelona es féu càrrec de la direcció del col·legi «Nou Mont d'Or» (1913-14). L'any 1915 fou contractat com a director del «Gimnasio Moderno», de Bogotà. Aquesta institució havia estat fundada per personalitats colombianes, especialment Agustín Nieto Caballero —que havia conegut Vila a Ginebra— i José María Samper. Volien fundar un centre renovador de l'ensenyament en un ambient educador que pogués tenir influència en la societat colombiana. Cridaren a Vila, que en fou director des del 1915 al 1918. Durant aquesta seva feconda primera etapa americana, el govern colombià li edità una adaptació del Quixot per a infants.

Coincidint amb la seva estada a Amèrica, fou imprès a Seix Barral un manual seu de «Geografía física y astronómica», que formava part d'una col·lecció de manuals escolars dirigits per Joan Palau Vera. En tornar de Colòmbia, una sèrie de circumstàncies, especialment la mort de Palau Vera, decantaren Pau Vila cap a la geografia, i renuncià a tota activitat científica en el camp de la pedagogia, encara que l'ensenyament de la geografia ha estat una de les tasques més intenses i efectives durant les seves activitats posteriors. Alexandre Galí, que influí decisivament en l'orientació de Vila cap a la geografia —en morir Palau Vera, Galí, conscient del buit, va dir a Vila: «Vos hauríeu de dedicar-vos a la geografia»— va escriure el 1935:

«Hi havia, doncs, un problema previ a resoldre: constituir al nostre país la geografia com a ciència, donant forma a l'ensens a la geografia de Catalunya, impossible de resoldre sense una ciència geogràfica. I aquí és on s'han aturat amb molt d'encert els educadors nostres que han continuat amb la dèria de la geografia, d'una manera especial Pau Vila. Avui la situació és molt diferent de vint anys enrera, quan començaven en Palau, en Vila i els altres companys: per causes diverses, ja tenim notables conreadors de la geografia, però la glòria inicial correspon innegablement a les primeres inquietuts del malaguanyat Palau Vera, tan ben continuades per Pau Vila i els seus companys.» Continua Galí: «Com s'ha produït el fenomen? De quina manera Pau Vila, sense cap antecedent, apart de les intuïcions d'En Palau, ha pogut endevinar el seu camí

i arribar a capgirar entre nosaltres la visió de la geografia? No teníem mètode, no teníem lèxic, no teníem cap dels elements de base dels quals crear una ciència i avui tot això ha entrat en camí d'un assoliment definitiu. N'hi ha prou de llegir una publicació moderna de geografia i de comparar-la amb els llibres amb els quals nosaltres vàrem ésser ensenyats.»

El 1918 Puig i Cadafalch el nomenà secretari de l'Escola del Treball de la Mancomunitat.

El 1919 és nomenat director dels cursos preparatoris de la Universitat. Un any després és professor de geografia humana en els Estudis Normals de la Mancomunitat, on començà a formar nombrosos deixebles. L'any 1922, subvencionat per la Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, anà a realitzar estudis geogràfics a l'«Institut de Géographie Alpine» de Grenoble, fundat per Raoul Blanchard. Exercí aquelles activitats fins a l'afer Dwelshauvers, quan, juntament amb el professorat del centre, dimití per la destitució injusta d'aquell professor belga durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923).

Per tal de situar-se de nou actuà de professor de la Mútua Escolar Blanquerna, dirigida per Alexandre Galí, on vivificà l'ensenyament de la geografia i dirigí la secció d'estudis lliures de batxillerat en l'anomenada Acadèmia Monturiol. Dirigia també l'edició castellana de la «Geografía Universal», de Vidal de la Blache i introduí així a la península els seus conceptes de Geografia. Dirigí també la secció geogràfica de l'Enciclopèdia de Catalunya de l'Editorial Barcino.

El 1926 publicà la seva monografia *La Cerdanya*, obra, com tots els seus estudis geogràfics, elaborada amb material de primera mà, després de treballs de camp directe. El 1929 inicià el *Resum de Geografia de Catalunya* (1929-35), continuant el seu esforç, per la creació d'una geografia científica del país, amb un mètode i lèxic que gairebé no existien.

Continua la seva tasca de conferenciant per tot Catalunya, iniciada ja els seus darrers temps de director de l'Horaciana. Els seus temes preferits són els geogràfics, i també els pedagògics i els socials. El 1929 comença la seva llarga col·laboració periodística a «La Publicitat». Com va dir Enric Lluch anys després a «Serra d'Or», quan aquests articles foren aplegats en dos volums titulats *Visions geogràfiques de Catalunya*: «Vila és un autor que sap escriure. Té un estil net, un vocabulari ric i una claredat d'exposició envejable.» Aquestes condicions, i la seva perpètua curiositat pels aspectes humans, feren que les seves col·laboracions periodístiques a «La Publicitat» gaudissin d'una popularitat poc corrent quan es tracta d'una disciplina científica. Com va dir Joan Fuster a «Destino», també amb motiu de la publicació de *Visions geogràfiques de Catalunya*: «La agilidad de su estilo, su concreción, su tono claro y sintético, son virtudes que seducen al lector y le introducen de lleno en un coto científico donde la aridez y el dato aburrido suelen ser el pan de cada día. Un mérito más de Pau Vila.» En aquests anys col·laborà també a d'altres publicacions: «El Dia», de Terrassa (1930-32), «Diari de Mataró» (1930-32).

Finida aquella dictadura, 1930, fou nomenat professor de geografia comercial a l'Escola d'Agricultura de Barcelona. El 1931 és delegat de la Generalitat de Catalunya al Congrés Internacional de Geografia a París. El mateix any fou nomenat catedràtic de geografia de Catalunya i metodologia geogràfica a l'Escola Normal de Mestres de la Generalitat, i també professor de geografia econòmica de la Institució d'Estudis Comercials de la Generalitat, de la qual en

fou Secretari. Fou designat vice-president de la Ponència per a la divisió territorial de Catalunya i tingué al seu càrrec l'oficina creada a l'efecte.

La seva àmplia curiositat l'havia portat de temps a interessar-se per la imatgeria popular —i en general per tot paper imprès: és realment important la quantitat de llibres que ha anat col·leccionant a les diverses etapes de la seva vida—. Fruit d'aquest interès van ser la col·lecció de 16 000 fulls d'imatgeria popular i, en col·laboració amb Amades i Coromines, la publicació de quatre volums monumentals dedicats a «Les auques» i «Els soldats», amb el text redactat per ell. L'any 1932 és professor de la Geografia de Catalunya dels Estudis Universitaris Catalans. El mateix any s'inicia la seva presidència del Centre Excursionista de Catalunya, que dura quatre anys, que Josep Iglésies ha qualificat de «memorables»; des de molt temps, Vila era i és, per dedicació professional i per interès humà, un destacat excursionista. El 1934 va a Varsòvia com a delegat de la Generalitat de Catalunya al Congrés Internacional de Geografia celebrat a la capital polonesa. El 1935 és el primer president de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. El mateix any és professor titular de la geografia econòmica. Aquesta continuada dedicació a l'ensenyament, a més de les seves publicacions, explica prou que Vila hagi pogut ésser qualificat de fundador de la moderna geografia catalana.

Durant la guerra civil és geògraf col·laborador de la Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya, on dirigí i en part redactà la «Divisió Territorial», i delegat d'aquesta al Congrés Internacional de Geografia d'Amsterdam (1938). Arriba el gener de 1939 i Pau Vila passa la frontera, exiliat. També surt cap a l'exili el seu fill Marc-Aureli.

Comença així una nova etapa de la seva vida. Home que ha rebut moltes satisfaccions i lloances, temperament cordial i extravertit, potser algú podria pensar que Vila ha conegut poques dificultats, i no és així. En uns records personals d'infantesa i adolescència, escriu, parlant de les primeres classes que va donar: «Tenia una classe de nois de set a nou anys, xicots de carrer, entremaliats, les primeres classes foren per a mi un trauma; i tenia classes al vespre per a la gent gran. A les nits, a soles, ho i preparant les lliçons de l'endemà, a voltes plorava; jo què sabia!». Les dificultats no havien mancat: la duresa de la seva infantesa i adolescència, els obstacles per a aconseguir una formació autodidacta, el canvi d'orientació professional quan ja era una figura de la pedagogia... Després, l'exili, separat de la seva dona durant set anys; més tard, la mort, joves, de familiars molt estimats. Però la ihusió i el vigor vital —i la seva confiança en Déu i en els homes— el feien tirar sempre endavant.

També a l'exili. Traslladat a Bogotà el 1939, gràcies a les gestions d'Eduardo Santos, que fou president de la República de Colòmbia, començà de nou la seva tasca. A Bogotà fou catedràtic de Geografia de Colòmbia i de Geografia a l'Escola Normal Superior als quatre graus d'ensenyament que s'hi professaven. Treballs de camp, conferències a diverses ciutats colombianes, col·laboracions al diari «El Tiempo» de Bogotà, i al «Boletín de la Sociedad Geográfica de Colombia». Com sempre, les seves condicions pedagògiques i la intensitat de la seva dedicació es traduïren en la creació i foment de vocacions científiques i geogràfiques. L'any 1945 fou designat per a elaborar amb altres col·legues els programes de geografia del batxillerat a Colòmbia, i el mateix any publica una altra de les seves obres importants: *Nueva Geografía de Colombia*, dedicada a la memòria de Francisco José de Caldas (1771-1816), precursor de la moderna

geografia colombiana. El llibre s'exhaurí ràpidament. Es conta que quan va publicar aquesta obra, Eduardo Santos, president de la República, va dir a Vila: «Usted es responsable de haberme hecho pasar toda una noche en blanco». «¿Cómo?» es va astorar Vila. «Sí, me cogí su libro y lo apuré hasta que salió el sol».

L'any 1946 el ministre d'educació de Veneçuela cridà Pau Vila amb un contracte per a un any per organitzar i dirigir el departament de geografia i d'història de l'«Instituto Pedagógico» de Caracas, centre docent per a la formació dels professors d'ensenyament secundari. Al final del contracte és pregat de seguir. Continua en els càrrecs de cap del departament de geografia i d'història i de catedràtic de geografia de l'«Instituto Pedagógico», on resta fins a la seva jubilació.

Aquesta etapa és una de les més fecundes de Pau Vila. La seva tasca de formació de geògrafs fou intensa i de resultats brillants. Es va preocupar, i ho aconseguí, de deixar continuadors, als qui féu ampliar estudis a França i a Anglaterra. Si ha estat dit que la tasca de Pau Vila tancava a Veneçuela el període del geògraf Codazzi, Pere Grases ha pogut afegir que els deixebles veneçolans de Pau Vila n'obren un altre.

Durant la seva llarga estada a Veneçuela, Vila va participar o col·laborar en nombroses reunions internacionals com a delegat de Veneçuela, especialment a la sexta assemblea de l'«Instituto Panamericano» celebrada a Mèxic el 1955. Igualment fou intensa la seva col·laboració a diverses publicacions.

El 1950 va ser anomenat Cap de Treballs per a l'elaboració d'una moderna geografia de Veneçuela. D'aquell encàrrec, confirmat i ampliat més tard davant la importància del treball de preparació, en va sortir una de les obres més destacades de Pau Vila, la *Geografía de Venezuela*. Preparada durant anys, amb treballs de camp, per Pau Vila, ajudat per diversos deixebles, en fou publicat el primer volum el 1960, dedicat a «El territorio nacional y su ambiente físico». L'obra obtingué, el 1961, el premi Atwood concedit a Buenos Aires per l'«Instituto Panamericano de Geografía e Historia» a la millor obra geogràfica publicada en el continent en un període de deu anys. El 1961, als 80 anys, es va jubilar.

Retornà aleshores a Barcelona, però anant sovint a Veneçuela per tal d'entrellistar el segon volum de la *Geografía de Venezuela*, «El paisaje natural y el paisaje humanizado», volum realitzat amb col·laboració de deixebles seus que signen diversos capítols de l'obra, la qual cosa demostra l'eficàcia del mestratge veneçolà de Vila. Un dels seus deixebles, el conegut geògraf Rubén Carpio, escrivia a «El Nacional» de Caracas amb motiu de l'aparició del segon volum de l'obra, resumint així la tasca de Vila: «Pablo Vila, don Pablo como cariñosamente le llamamos sus alumnos del Instituto Pedagógico, vivió por más de quince años entre nosotros, ejerciendo el apostolado de su cátedra, lo que no le obstaculizó el estudio paciente, conducido con apasionado rigor científico, para dejarnos sus observaciones y análisis plasmados en esos dos volúmenes de su geografía. Durante este tiempo se dedicó al conocimiento del país, tomando conocimiento directo con los paisajes geográficos de nuestras tierras, para fijarlas en su retina observadora, con el vigor y la frescura derivados del trabajo personal».

La jubilació oficial de Pau Vila no va interrompre el seu treball. A Barcelona continua la seva tasca d'estudi, de conferenciant, d'orientador de noves

promocions. L'any 1964 és nomenat membre honorari de la Fundació Bosch i Cardellach, de Sabadell. L'any 1966 queda finalista del premi de biografia Aedos amb el seu llibre *Joan Orpí, l'home de la Nova Catalunya*, últim conqueridor de les Índies i fundador de la Barcelona veneçolana. El llibre es publicà el 1967. El 1969 és nomenat membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Recentment s'ha publicat a Caracas la seva obra *Visiones geo-históricas de Venezuela*. Des de temps, treballa en *Barcelona i el Barcelonès*, ampli estudi de geografia històrica que serà publicat dins el tercer volum de la *Geografia de Catalunya*, dirigida per Lluís Solé i Sabarís.

L'any 1967 va morir la seva muller (clou el desembre d'aquest any, amb una poesia d'ella, la sèrie de felicitacions nadalenques que havia iniciat el 1912). Des d'aleshores Vila viu sol al seu petit i acollidor sobre-àtic de la Diagonal, enfeinat sempre i rebent nombroses visites que van a buscar consell i orientació, visites rebudes amb la seva típica cordialitat. Des de la mort de la seva muller passa uns quatre mesos a l'any a Caracas, treballant a casa del seu fill Marc-Aureli —igualmente destacat geògraf—. I ha fet darrerament diverses estades a Guatemala, molt interessat per la civilització maia: la seva curiositat no s'esgota.

Enguany, a les vigílies dels seus 90 anys, a Veneçuela se li ha retut amb varis actes, un cordial homenatge acomplert amb l'otorgació per part del Institut Pedagògic el distintiu «Augusto Pi-Sunyer» per mèrits docents i científics i la concessió de la condecoració de la «Orden de Andrés Bello», en primer grau, que li fou imposada a palau pel propi President de la República, doctor Rafael Caldera.

La vellesa ha estat definida així: «Manca de curiositat». A més del seu excepcional vigor físic, Pau Vila no és vell per la seva permanent curiositat.